

شیعه در تاریخ: دوره انتظار

فاطمه ولیانی

مجموعه مقالات برگزیده، با مقدمه و حواشی سیدحسین نصر، حمید دباشی و سید ولی رضانصر (نشر دانشگاه ایالتی نیویورک ۱۹۸۹) ۴۶۰ صفحه.

Expectation of the Millenium: Shi'ism in History.

edited, annotated, and with an Introduction by Seyyed Hossein Nasr, Hamid Dabashi, and seyed Vali Reza Nasr (State University of New York Press, 1989). pp. 460.

شیعه در تاریخ، در واقع ادامه کتاب تشیع: آموزه، آراء و معنویت (*Shi'ism: Doctrine, thought, and Spirituality*) است که آن نیز به همت سیدحسین نصر، حمید دباشی و سیدولی رضا نصر در سال ۱۹۸۸ توسط دانشگاه ایالتی نیویورک به چاپ رسیده است. در حالیکه جلد اول این اثر، جنبه‌های نظری محض شیعه را بررسی می‌کند، جلد دوم بعد دیگری از مذهب شیعه را به خواننده عرضه می‌کند که نشانگر رابطه و کشمکش آن با واقعیتهای تاریخی و اجتماعی است و تبلور اصول نظری شیعه را در عرصه سیاست و اقتصاد می‌نمایاند. کتاب از شش بخش تشکیل شده است و درونمایه آن مسأله امامت و رابطه

آن با غیبت امام موعود(ع) و تکلیف یا وضع شیعیان در دوره انتظار است. تمامی مباحث کتاب به نوعی در پرتو این امر مطرح و بررسی می‌شوند. بخش اول کتاب آموزه‌های سیاسی شیعه را بررسی می‌کند. در فصل اول از این بخش، کارل هاینریش گوبل (Karl-Heinrich Göbel) مسأله امامت را در اندیشه‌های عالم شیعی مذهب لبنانی، محمد جواد مغنیه، مورد مطالعه قرار می‌دهد. در فصل دوم مسأله غیبت و مهدویت، طی سه مقاله، به ترتیب به قلم علامه طباطبایی، جاسم حسین و عبدالعزیز ساچدنیا، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. شهادت موضوع سومین فصل از این بخش است. در این فصل ابتدا عبدالعزیز ساچدنیا از جایگاه شهادت در مذهب شیعه سخن می‌گوید و سپس تحول در تلقی جدید از شهادت امام حسین(ع) و تعبیر تجددگرایانه از آن توسط حمید عنایت بررسی می‌شود. در فصل چهارم جایگاه جهاد با استفاده از نوشته‌های علامه حلی عرضه می‌گردد.

بخش دوم به بررسی دیدگاه شیعه در مورد مسایل عینی تری چون اقتدار، قانون و جامعه اختصاص دارد. در فصل اول، حسین مدرسی طباطبایی اصول کلی فقه اسلامی را ارائه می‌کند. نامه حضرت علی(ع) به مالک اشتر، به ترجمه ویلیام چیتیک (W. Chitick) اولین قسمت از فصل دوم را تشکیل می‌دهد که عنوان آن رهبر و جامعه است. مقاله بعدی این فصل به قلم سلیمان کتانی، برداشت نویسنده آن مقاله را از متن سیاسی نوشته حضرت علی(ع) عرضه می‌دارد. فصل سوم تحت عنوان اصول و عملکرد سیاسی در برگیرنده دو مقاله از خانم آن لمبتون (Ann. Lambton) و سعید امیر ارجمند است، مقاله اول، اندیشه سیاسی شیعه را بر مبنای متون فقهی آن بررسی می‌کند و دومین مقاله تبلور این اندیشه را در نهادهای سیاسی نشان می‌دهد. فصل چهارم یا آخر بخش دوم کتاب نیز تحت عنوان اصول و عملکرد اقتصادی حاوی دو نوشته برگزیده از آیت‌الله سیدمحمد باقر صدر و آیت‌الله طالقانی است.

از آنجا که هدف از گردآوری مقالات این مجموعه، شناساندن جنبه‌های سیاسی و اجتماعی تشیع بوده، بعد تاریخی این مذهب اهمیت ویژه‌ای یافته است. بخشهای سوم تا ششم کتاب، جنبه‌های عقیدتی و سیاسی مذهب شیعه را

در زمینه تاریخی آن مورد بحث قرار می‌دهند. دکتر نصر در مقدمه کتاب می‌نویسد: «مذهب شیعه هم واقعیتهای فرا تاریخی و هم ایمانی است که تاریخ مستقل خود را دارد»، براین اساس بخش سوم به معرفی تحول تاریخی مذهب شیعه، به عنوان واقعیتهای مستقل، می‌پردازد. در این بخش، رشد تاریخی مذهب شیعه (با نوشته‌ای از علامه طباطبایی)، شیعه در دوران آل بویه (با مقاله‌ای از مارشال هاجسن)، تشیع در عصر صفویه (با چهار مقاله از سیدحسین نصر، راجر سیوری، سعید امیر ارجمند و آلبرت حورانی)، تشیع در دوران قاجار (با دو مقاله از سعید امیر ارجمند و حامد الگار) و در دوره پهلوی (با سه مقاله از شاهرخ اخوی و سعید امیر ارجمند) بررسی شده است.

بخش چهارم به بررسی وضعیت مذهب شیعه در کشورهای که شیعیان در آن در اقلیت‌اند، اختصاص دارد. در فصل اول این بخش جان هالیستر (J. Hollister) موقعیت شیعه را در شبه قاره هند و آن ماری شمیل تأثیر مرثیه را در ادبیات سندی، تشریح می‌کنند. در فصل دوم، سه مقاله از میشل فراوی، هلنا کوبن و حنا بطاطو، جنبه‌هایی از مذهب شیعه را در جهان عرب ارائه می‌نمایند. در دو فصل پایانی این بخش، متین احمد و یان ناپرت (Jan Knappert) مذهب شیعه را به ترتیب در ترکیه و شرق آفریقا مورد مطالعه قرار می‌دهند.

بررسی اولین اندیشه‌های سیاسی شیعه در دوران جدید، موضوع بخش پنجم است. در فصل اول از این بخش، منگول بیات و احمد کاظمی موسوی، منازعه میان اخباریها و اصولیها را مورد مطالعه قرار می‌دهند. حمید دباشی در فصل بعدی جنبه‌های مختلف مباحثات آکادمیک در مورد آثار ملااحمد نراقی را که اندیشه ولایت فقیه اول بار در آنها تجلی یافته است، بررسی می‌کند. در فصل سوم ادوارد براون و نیکی کدی نقش سیاسی فتوای میرزا حسن شیرازی و به‌طور کلی علما را در جنبش تنباکو نشان می‌دهند. حمید عنایت و عبدالهادی حائری در فصل بعد منازعات علما را در مورد انقلاب مشروطیت مطالعه می‌کنند و ارائه آثاری از شیخ محمدحسین نائینی و شیخ فضل‌الله نوری، روشنگر بحثهای آنان است. آخرین بخش کتاب در ادامه بخش پیشین، اندیشه‌های سیاسی متأخر شیعی را که مروج فکر رویارویی مستقیم‌تر با قدرت

سیاسی حاکم می‌باشند معرفی و عرضه می‌کند. در فصل اول از این بخش دو مقاله از حمید عنایت و منگول بیات، اندیشه سیاسی امام خمینی و نظریه ولایت فقیه را بررسی و عرضه کرده‌اند. و در ادامه آن متنی از امام خمینی جنبه‌های اصلی این بحث را روشنتر می‌کند. فصل دوم به بررسی نوآوری فکری دکتر شریعتی اختصاص دارد. شاهرخ اخوی در این فصل مقاله‌ای در مورد فلسفه تاریخ دکتر شریعتی ارائه می‌دهد و حمید دباشی آثار دکتر شریعتی را با توجه به زمینه فکری اسلام بررسی می‌نماید، سپس برگزیده‌ای از نوشته‌های دکتر شریعتی ارائه می‌گردد. سه فصل بعدی با عرضه نوشته‌های منتخب از آیت‌الله مطهری، سیدمحمد باقر صدر و امام موسی صدر اندیشه‌های سیاسی آنان را به خواننده معرفی می‌کند و سرانجام مقاله‌ای از فؤاد عجمی درباره امام موسی صدر کتاب را به انتها می‌برد.

انتشار چنین کتابی بیش از هر چیز ناشی از ایجابات حرکتی است که از اصول اعتقادی مذهب شیعه در سطح جهان نشأت گرفته است. مقالات این کتاب برای خواننده، بویژه به خواننده غربی، مجال شناخت عینی و غیرجانبدارانه مذهب شیعه را فراهم می‌آورد و از این رهگذر درک عمیق‌تری از مسایل سیاسی روز را ممکن می‌سازد.